SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

Jild 3, Son 12/1
2023

ISSN: 2181-1342 (Online)
Сайт: https://scienceproblems.uz
DOI: 10.47390/SP1342V3I12.1Y2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОИЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 12/1 (3)-2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Аброр – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликов Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Рахман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич –филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуротовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа октори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Тошкент давлат юридик университети.

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шохида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васила Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович –сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич –сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган. Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:
Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Елмуратов Икматулла Гайбуллаевич
ҚОРАҚАЛПОҒИСТОНДАГИ БИРИНЧИ ТАДҚИҚОТ ИНСТИТУТИ ТАРИХИ (1931-1936 ЙИЛЛАР) 12-18

Qitaybekov Azizbek Kenesbek o'g'li
QORAQALPOG'ISTONDA HAVO TRANSPORTINING SHAKLLANISHIDA "DOBROLET" AKSIYADORLIK JAMIYATINING O'RNI 19-23

Nawrizbaeva Nurjamal Qudaybergenovna
QORAQALPOQLARNING GILAMCHILIGI BILAN BOG'LIQ BA'ZI MAROSIMLAR 24-29

Сайдуллаев Фаррух Умедулло ўғли
МУҲАММАД ҲАКИМ ТЕРМИЗИЙНИНГ ЭТНОЛОГИК ВА ЭТНОГРАФИК ТАДҚИҚОТЛАРИ 30-35

Berdiqulov Mirolim Tugalvoyevich
TO'DA-1 NEOLIT MAKONINING O'ZBEKISTON TOSH DAVRI ARXEOLOGIYASINI O'RGANISHDAGI O'RNI 36-40

Olimjonova Gulida Olimjon qizi
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA DAVLAT BOJXONA XIZMATI ORGANLARI FAOLIYATI .. 41-47

O'ng'alov Lazizbek Amiriddin o'g'li
NUROTA TOG' TIZMASINING TOSH DAVRI ARXEOLOGIYASINING O'RGANILISH TARIXI.. 48-53

Rahmonov Faxriddin Shoymardonovich
MILLIY DEHQONCHILIK MADANIYATINI ETNO-TARIXIY MANBALARDA AKS ETISHI (JANUBIY O'ZBEKISTON MISOLIDA) 54-58

Tilavboyev Muhammad
JIZZAX VOHASIDA OT BILAN BOG'LIQ URF-ODATLAR VA MAROSIMLAR 59-63

To'xtaboyev Xurmatullo Shomirza o'g'li
O'ZBEKISTON ILM-FANI RIVOJIDA FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETINING O'RNI (MUSTAQILLIK YILLARI MISOLIDA) 64-68

Рахматиллаев Хасанбой
МАРКАЗИЙ ОСИЁНИНГ ҚАДИМГИ ДАВР ЭТНИК ТАРИХИНИ ЁРИТИШДАГИ АЙРИМ МУАММОЛИ МАСАЛАЛАР ВА УСУЛЛАРГА ДОИР 69-74

Qurbonova Manzila Boqiyevna
BUXORO VOHASI MILLIY SHIRINLIKLARI VA ICHIMLIKLARI 75-80

Ravshanova Gulora
QASHQADARYO VOHASIDA MUNTAZAM QUROLLI HARAKATLAR TA'MINOTI (XX-asrning 20-yillarida) 81-85

Зарипбаев Уснатдин Оракбаевич
ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИ ЙИЛЛАРИДА ҚОРАҚАЛПОЛҒИСТОН АССР ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИ 86-90

Baxronov Abdullo Haydar oʻgli
OʻZBEKISTONDA TOSH DAVRI ARXEOLOGIYASINI OʻRGANISHDA XALQARO EKSPEDISIYALARINING OʻRNI 91-95

Maxtmatqulov Jasur Isroil oʻg'li
GIYOHVANDLIKKA QARSHI KURASH MAVZUSINING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI 96-101

Esanova Nilufar
OʻZBEKISTON–TURKIYA HAMKORLIGI VA UNING NATIJASI (TOʻQIMACHILIK SANOATI MISOLIDA) 102-106

Норбоев Сарвар Қахрамон ўғли
АФРОСИЁБДАГИ СЎҒД МУДОФАА ДЕВОРИГА ОИД ТАДҚИҚОТЛАРНИНГ ЎРГАНИЛИШИ (XX АСРНИНГ 50–80-ЙИЛЛАРИ) 107-111

Эсонов Зиёдбек Юлдашевич
ФАРҒОНА ВОДИЙСИ АҲОЛИСИ ТЎҚИМАЧИЛИК ҲУНАРМАНДЧИЛИГИ АНЪАНАЛАРИ 112-117

Tishabayeva Irodaxon Rasulovna
1960-1970 YILLARDA OʻZBEKISTONDA MAKTABGACHA TARBIYA MUASSASALARI FAOLIYATI 118-124

Toʻxtamisheva Fotima Musurmonovna
MUSTAQILLIK YILLARIDA QASHQADARYO VOHASI KASHTADOʻZLIGIDA OʻZGARISHLAR 125-132

Sattorov Nurbek
SHIMOLIY BAQTRIYA VA ZARAFSHON MINTAQALARIDA DEHQONCHILIK VA CHORVACHILIK MADANIYATI SOHIBLARI ETNOMADANIY ALOQALARINING OʻZBEK XALQI ETNOGENEZI SHAKLLANISHIDAGI O'RNI 133-138

Hazratov Nurali Burxon ugʻli
QADIMGI KESH VILOYATI HUDUDIDAGI ARXEOLOGIK YODGORLIKLARINING OʻRGANILISH TARIXIDAN 139-144

Mamatqulov Bekzod Sherozovich
OʻZBEKISTONDA GAZ-OLTINGUGURT SANOATINING YUZAGA KELISHI VA UNING RIVOJLANISH TARIXI (QASHQADARYO VILOYATI MISOLIDA) 145-149

Berdiyev Jamshid
VOHA JOY NOMLARINING SHAKLLANISHIDA ETNONIMLAR VA PATRONIMLARNING TUTGAN OʻRNI 150-155

Djurakulov Sherzod Davronovich
SAMARQAND VILOYATI HUDUDIDI TOSH DAVRI ARXEOLOGIYASINING O'RGANILISHI TARIXI 156-161

Қурбанова Дилрабо Шерипбоевна
ПАРЛАМЕНТ ТАРИХИ ВА ТАРИХШУНОСЛИГИ 162-172

Зухриддин Болтаевич Жунаев
ХОРАЗМДА РЕСПУБЛИКА ТУЗУМИ: ЮТУҚЛАР ВА МУАММОЛАР (1920-1924 йиллар) 173-181

Mamadiev Boxodir Bobojonivich
QASHQADARYO MUZEYIDAGI NODIR OSTODON 182-186

Norqo‘chqarov Xushvaqt Eshnazarovich
AFG‘ONISTONDA O‘ZBEK TILINING QONUNIY ASOSLANISHI, O‘ZBEKLAR IJTIMOIY-MADANIY HAYOTIDAGI O‘RNI (XX ASR – XXI ASR BOSHLARI) 187-197

Ибрагимов Рахмон Зиёдуллаевич
ТОШКЕНТ ВОҲАСИ СЎНГГИ БРОНЗА ДАВРИ ТАРИХИ ТИЗИМИДА: ДАФН УДУМИ ВА МИГРАЦИЯ МАСАЛАЛАРИ 198-203

Азаматова Гулмира Байирбековна
ОДАМ САВДОСИГА УЧРАГАН МИГРАНТ ХОТИН-ҚИЗЛАР ҲАҚИДА БАЪЗИ МУЛОҲАЗАЛАР 204-208

Tishabayeva Irodaxon Rasulovna
1960-1970 YILLARDA O‘ZBEKISTONDA MAKTABGACHA TARBIYA MUASSASALARI FAOLIYATI 209-215

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich, Inoyatov Mardonbek Mo‘min o‘g‘li
DAVLAT SEKTORIDA ICHKI AUDITNING XALQARO STANDARTLARI 216-226

Kurbaniyazov Shaxzodbek Karimovich
O‘ZBEKISTONDA KORPORATIV BOSHQARUV TASHKILIY- IQTISODIY MEXANIZMI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING NAZARIY VA USLUBIY ASOSLARI 227-232

Отабеков Отажон Ғайрат ўғли
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ОПТИМАЛ СОЛИҚ ЮКИ ВА ИҚТИСОДИЙ ЎСИШ МАСАЛАЛАРИ 233-243

Шакирова Фароғат Болтаевна
ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА БАҲОЛАШ ИНДИКАТОРЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ 244-255

Мамбетназаров Бахыт Бисенбаевич
ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИДА ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕТЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ 256-263

Jumaniyazova Ro‘za Quvondiq qizi
TURIZM INFRATUZILMASI TUSHUNCHASI VA UNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI 264-269

Matniyozov Murodjon Rajabbayevich
DESTINATSIYA IMIDJINI SHAKLLANTIRISHDA TURISTLARNING SODIQLIGI VA QONIQISHINING AHAMIYATI 270-278

Хамидова Зарифа Урол қизи
ДАВЛАТ СЕКТОРИДА ИЧКИ АУДИТ ВА ДАВЛАТ МОЛИЯВИЙ НАЗОРАТ ТАДБИРЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ 279-291

Toshaliyeva Saodat Toxirovna
KICHIK TADBIRKORLIK TUSHUNCHASI VA UNING IJTIMOIY-IQTISODIY MOHIYATI 292-296

Худойназаров Фахритдин Хаитович
ИБН ХАЛДУННИНГ ИҚТИСОДИЁТГА ТАВСИЯЛАРИ 297-304

Nurullayev Hoshimjon Hamidovich
GASTRANOMIYANING TURIZM RIVOJLANISHIDAGI AHAMIYATI 305-313

Кадырова Шарофат Амоновна
ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ 314-323

Бегматова Зиёда Захиджановна
ДАВЛАТ ИНТЕРАКТИВ ХИЗМАТЛАРИ ТИЗИМИ АСОСИДА КАДРЛАР БАНДЛИГИНИ ВА УЛАРГА ТАЛАБНИ БАҲОЛАШ 324-332

Shafkarov Bakhrom Khudoyberdievich
TERRITORIAL FEATURES AND THEIR EFFECTIVE USE IN THE CULTIVATION OF VITICULTURE PRODUCTS 333-340

Masharipova Fazilat Axmedovna
OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDA RAQAMLI IQTISODIYOTNING AHAMIYATI 341-348

Мусинов Дилшод Султанович
ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАСИНИНИНГИЖТИМОИЙ ВА ИҚТИСОДИЙ САМАРАДОРЛИГИИҚТИСОДИЙ ЎСИШ ОМИЛИ СИФАТИДА 349-359

Шакирова Юлдуз Сайдалиевна
ВОПРОСЫ РАЗРАБОТКИ ДОРОЖНОЙ КАРТЫ АКТИВИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ 360-368

Абдивохидов Мамуржон Авазхон ўғли
РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАСИНИНГ МАЗМУНИ, ТАВСИФИ ВА РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ 369-380

To'xtasinova Михаууо Mirzasultonovna
DAVLATNING INNOVATSION TIZIMINI SHAKLLANTIRISH MASALASIGA 381-388

Курбанова Рахима Джамшедовна, Мирзаева Ширин Нодировна
РОЛЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В СТИМУЛИРОВАНИИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ 389-403

Набиева Нилуфар Муратовна
ОСОБЕННОСТИ КОМПЛЕКСА МАРКЕТИНГОВОГО ПРОДВИЖЕНИЯ КОМПАНИИ В ЦИФРОВОЙ СРЕДЕ 404-416

Safarov Radjabboy Eshmuxammadovich
KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISHDA INDIVIDUAL DAROMADGA SOLIQLAR MEXANIZMIDAN SAMARALI FOYDALANISH MASALALARI 417-428

Sharipova Zulayho
SANOAT TARMOQLARI KLASTERLARINI RIVOJLANTIRISH VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI 429-434

Шарипов Акбар Илхамович
ЧАКАНА САВДО КОРХОНАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА РАҚАМЛИ МАРКЕТИНГНИ РОЛИ 435-440

Хаджаев Хабибулла Сагдуллаевич
ОБЪЕКТИВНАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ АНТИМОНОПОЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ . 441-447

Xamzayeva Dilfuza Samarovna
SURXANDARYO VILOYATIDA TURISTIK MAHSULOTLARNI BAHOLASH VA SAMARALI RIVOJLATIRISH IMKONIYATLARI 448-452

Усманова Насиба Акбаржоновна
ПУТИ РАЗВИТИЯ МЕНЕДЖМЕНТА В СФЕРЕ УСЛУГ 453-459

Исхакова Сарвар Аюбовна
ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА ЗАНЯТОСТЬ И КВАЛИФИКАЦИЮ ПЕРСОНАЛА В СФЕРЕ БЫТОВОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ 460-467

Ollanazarov Bekmurod Davlatmuratovich
INNOVATSION TADBIRKORLIKNI MOLIYALASHTIRISHDA MUQOBIL MOLIYALASHTIRISH VOSITALARIDAN FOYDALANISH VA UNI TURISTIK XIZMATLAR SOHASIDA QO'LLASH IMKONIYATLARI 468-479

To'ychiyeva Nodira G'ulom qizi
OLIY TA'LIMNI BOSHQARISHDAGI INNOVATSIYALAR. CHAT GPT YOHUD SUN'IY INTELLEKT 480-485

Абдураҳимова Саида Аҳмаджановна, Адилова Гўзал Абзаловна
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА КИЧИК БИЗНЕС СУБЪЕКТЛАРИ ТАРКИБИЙ ҚИСМЛАРИНИНГ БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШ ТАҲЛИЛИ 486-494

Maxsudov Sherzod Solijonovich
TO'QIMACHILIK SANOATI KORXONALARIDA INVESTITSION MUHIT JOZIBADORLIGINI BOSHQARISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI 495-500

Tadjibekova Dilnoza Bakhtiyarovna
ENHANCING FINANCIAL RESOURCE FORMATION IN BUSINESSES 501-506

Radjabova Malika Ziyodullayevna
AHOLI BANDLIGINI TA'MINLASH ISTIQBOLLARI XUSUSIDA 507-512

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

Asraqulova Adiba Nabiyevna
ZAMONAVIY DAVRDA IQTISODGA FALSAFIY QARASHLAR 513-520

Жўраев Аҳмад Муҳаммадиевич
ТИНЧЛИКПАРВАРЛИК ҒОЯЛАРИНИНГ ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДАГИ АҲАМИЯТИ 521-530

Гуламова Мавжуда Ташпулатовна
АХМАД ЗИЁУДДИН АЛ-КУМУШХОНАВИЙ АСАРЛАРИДА КОМИЛ ИНСОН ҒОЯЛАРИНИНГ ФАЛСАФИЙ ТАҲЛИЛИ 531-538

Abduxolikova Nasiba Alijonovna
YOSHLARNING ONLAYN TA'LIM JARAYONIGA TA'SIR ETUVCHI IJOBIY SALBIY OMILLAR 539-544

Yazdonov Zikirillo Shukurilloyevich
QALANDARIYLIK VA UNING INSON, JAMIYAT TIZIMIDAGI O'RNI 545-552

Sharipova Barno Salimovna
BIOETIK MADANIYATNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA UNING ZAMONAVIY IMIJI 553-558

Xalikulova Umida Rustamovna
AXBOROT MUHITINING OLIY TA'LIMGA TA'SIRI: KONSTRUKTIV VA DESTRUKTIV OMILLAR 559-564

Abbasova Maftuna Subxonovna, Temirova Xurshida
OILA VA NIKOH MA'NAVIYATI, OILANI MUSTAHKAMLASH OMILLARI 565-571

Tog'ayev Nodirjon Ergashevich
AJDODLARIMIZ BOY ILMIY MEROSINING O'ZBEKISTONDA MA'RIFATLI JAMIYAT QURISH HAMDA YOSHLAR TARBIYASIDA TUTGAN O'RNI 572-576

Kipchoqov Xomidjon Gulomovich
JAVOBGARLIK PRINSIPINI SHAKLLANTIRISH AXLOQSHUNOSLIKNING ASOSIY MASALASI SIFATIDA 577-581

Raximova Rayxon Abdurasulovna
ZAMONAVIY OILADA MA'NAVIY-AXLOQIY QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISH: MUAMMONING NAZARIY VA USLUBIY TAHLILI 582-586

Агзамова Нилюфар Шухратовна
"АДАБ АЛЬ-ТАБИБ" КАК ИСТОЧНИК НАЦИОНАЛЬНОЙ БИОЭТИКИ 587-591

Axmadiyev Nuriddin Muxutdinovich
INTELLEKTUAL MADANIYAT YOSHLARNING INNOVATSION FAOLLIGINI OSHIRISHNING MUHIM MEZONI SIFATIDA 592-596

Nabiyev Mansur Jamxur o'g'li
DEMOKRATIK JAMIYAT TARAQQIYOTIDA IJTIMOIY G'OYALAR EVOLYUTSIYASI VA MODERNIZATSIYASI 597-603

Kenjayeva Dilrabo Romanovna, Xaydarova Larisa Sunnatovna
GLOBALLASHUV SHAROITIDA MILLIY MADANIYAT SOHASIDAGI O‘ZGARISHLARNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI 604-609

Abduraximova Tursunoy Abduvoxid qizi
O‘ZBEKISTONDA OLIY TA’LIM TRANSFORMATSIYASINING FALSAFIY MOHIYATI 610-615

Tagayev Ganisher Xasanovich
YOSHLAR ETNOESTETIK DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISHDA BADIIY-ESTETIK OMILLARNING O‘RNI 616-625

Шоназаров Жамшид Шуҳратович
БЕҲБУДИЙ ВА УНИНГ ДАВЛАТЧИЛИК ҒОЯСИ 626-630

Ҳамраев Сирож Абруевич
ЖАМИЯТ ЯНГИЛАНИШИ ВА ТАДБИРКОР МАЪНАВИЯТИ 631-637

Nabiyev Bekzod Muxammadumarovich
MAFKURAVIY ISHLARNI TASHKIL ETISHDA ZAMONAVIY TARG‘IBOT TEXNOLOGIYALARI: O‘ZBEKISTON VA XORIJ TAJRIBASI 638-642

Hashimova Gulsina Ismoyilovna
HARBIY IJTIMOIY ISH VA HARBIY MADANIYATNING HARBIY XIZMATCHILAR FAROVONLIGINI TA’MINLASHDAGI ROLI 643-648

Karimova Gulnoza Yigitaliyevna
AXLOQIY MADANIYAT TUSHUNCHASINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIY ZARURIYATI 649-655

Sharipova Kamola Usmonjonovna
YANGI O‘ZBEKISTONDA GENDER TENGLIKNI TA’MINLASH BO’YICHA ILG‘OR XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASINI MILLIY STRATEGIYAGA TRANSFORMASIYALASH ISTIQBOLLARI 656-661

SCIENCE PROBLEMS.UZ

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари. -№12/1(3)-2023.
ISSN: 2181-1342 (Online)
https://scienceproblems.uz

08.00.00 - Иқтисодиёт фанлари

Хамидова Зарифа Урол қизи,
“Бюджет ҳисоби ва ғазначилик иши”
кафедраси доценти, PhD, доцент
Тошкент молия институти.
Email: zari_khamidova@mail.ru

ДАВЛАТ СЕКТОРИДА ИЧКИ АУДИТ ВА ДАВЛАТ МОЛИЯВИЙ НАЗОРАТ ТАДБИРЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Аннотация. Ушбу мақолада давлат секторида ички аудитнинг заруряти ҳамда аҳамияти, бугунги кундаги фаолияти, давлат молиявий назорати билан ўзаро алоқаси ва назорат жараёнидаги асосий вазифалари ҳақида фикр юритилган. Шу билан бирга, давлат секторида ички аудит тадбирларини ташкил қилиш, давлат молиявий назорат органларининг ўзаро ҳамжиҳатлиги ва республикамизда фаолият юритаётган ички аудит хизмати фаолиятининг ўзига хос услубий жиҳатлари ўрганилган. Олиб борилган изланишлар натижасида умумий хулосалар шакллантирилган ва илмий таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: аудиторлик ҳисоботи, бюджет жараёни, бюджет тизими бюджетлари, давлат секторида ички аудит, давлат молиявий назорат, ички аудит стандартлари, ички назорат, назорат усуллари, ташқи аудит.

Khamidova Zarifa Urol qizi,
PhD., associate professor of
"Budget accounting and treasury work" department
Tashkent Financial Institute.

DIRECTIONS FOR ORGANIZING INTERNAL AUDIT AND MEASURES OF STATE FINANCIAL CONTROL IN THE PUBLIC SECTOR

Abstract: This article discusses the need and importance of internal audit in the public sector, its current activities, interaction with government financial control, as well as the main tasks in the control process. At the same time, the organization of internal audit activities in the public sector, mutual cooperation of state financial control bodies, as well as specific methodological aspects of the activities of the internal audit service operating in our republic were studied. As a result of the research, general conclusions were formed and scientific proposals were developed.

Key words: audit report, budget process, budgets of the budget system, internal audit in the public sector, state financial control, internal audit standards, internal control, control methods, external audit.

Хамидова Зарифа Урол кизи,
PhD, доцент кафедры «Бюджетный учет и казначейская работа».
Ташкентский финансовый институт.

НАПРАВЛЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ ВНУТРЕННЕГО АУДИТА И МЕР ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ В ГОСУДАРСТВЕННОМ СЕКТОРЕ

Аннотация. В данной статье рассматриваются необходимость и значение внутреннего аудита в государственном секторе, его текущая деятельность, взаимодействие с государственным финансовым контролем, а также основные задачи в процессе контроля. При этом были изучены организация деятельности внутреннего аудита в государственном секторе, взаимное сотрудничество органов государственного финансового контроля, а также конкретные методические аспекты деятельности службы внутреннего аудита, действующей в нашей республике. В результате проведенных исследований были сформированы общие выводы и разработаны научные предложения.

Ключевые слова: аудиторское заключение, бюджетный процесс, бюджеты бюджетной системы, внутренний аудит в государственном секторе, государственный финансовый контроль, стандарты внутреннего аудита, внутренний контроль, методы контроля, внешний аудит.

DOI: https://doi.org/10.47390/SP1342V3I12.1Y2023N42

Кириш. Мамлакат иқтисодиёт тармоқларини ислоҳ қилиш доирасида иқтисодий ва молиявий статистика маълумотларидан фойдаланиш имкониятини кенгайтириш, бюджет жараёни очиқлиги ва шаффофлигини оширишнинг янги механизмларини жорий этиш бўйича изчил ишлар олиб борилмоқда.

Шунингдек, давлат секторида назорат органларининг ўзаро ҳамкорлиги соҳасида ҳам сезиларли ўзгаришлар амалга оширилди. Бюджет ташкилотларида ички аудит хизматларининг ўзаро давлат молиявий назорати билан муносабатлари ва тартибга солиниши ваколатли органлар томонидан амалга оширилади. Бу ваколатли органлар Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги, Ҳисоб палатаси, Иқтисодиёт ва молия вазирлиги ҳузуридаги Давлат молиявий назорати инспекцияси ҳисобланади.

Ваколатли органлар томонидан олиб борилаётган ишлар давлат секторида фаолият кўрсатаётган бюджет ташкилотларини назорат қилиш ва ноқонуний ишларни олдини олишга қаратилган. Лекин, шаффоф тизим яратилаётганига қарамасдан, бюджет маблағларини ноқонуний сарфланиши, мақсадсиз ишлатилиши, уларнинг талон-тарож қилиниши ҳолатлари камайиши ўрнига, ортиб бораётганлигининг гувоҳи бўлмокдамиз.

Бюджет маблағларининг қонуний сарфланишини назорат қилиш учун бир нечта ташкилот фаолият олиб бормоқда. Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатаси, Иқтисодиёт ва молия вазирлиги ҳузуридаги Давлат молиявий назорати инспекцияси, бундан ташқари, вазирлик ва идораларда ички аудит ва молиявий назорат хизматлари ҳам мавжуд [3].

Соҳага оид қонунчилик соҳасида ҳам бир қанча ўзгаришлар ва янгиланишлар амалга оширилмоқда. Шу жумладан, ички аудит учун энг муҳим қадам ҳисобланган Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Таълим ва тиббиёт муассасаларини молиялаштириш механизмини ҳамда давлат молиявий назорати тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида"ги қарори бўлди [4]. Бу қарор бюджет ташкилотларида ички аудит ва молиявий назорат хизматини ташкил қилинишига асос ҳамда бу тизимнинг яратилишига энг мухим туртки бўлди, десак адашмаймиз.

Кейинги соҳага оид қонун ости ҳужжатларидан яна бири Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатаси фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармонига илова сифатида

“Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатаси тўғрисида”ги низом қабул қилинди. Ушбу Низом Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатасининг асосий вазифалари, функциялари, ҳуқуқ ва мажбуриятларини ҳамда фаолиятини ташкил этиш асослари белгиланди [2].

Бугунги кунда ушбу соҳада амалга оширилган ишлар барчаси бюджет маблағларидан самарали фойдаланиш, давлат мулкини мақсадли ишлатилиши, мавжуд ресурслардан оқилона фойдаланиш ҳамда самарали назорат қилиш орқали ишни тўғри ташкил этилиши учун хизмат қилади.

Адабиётлар шарҳи. Ушбу соҳада маҳаллий ва хорижий олимлар томонидан кўпгина илмий изланишлар олиб борилган ва турлича талқин қилинган. Жаҳон амалиётида ҳам йиллар ўтгани сайин билдирилган фикрлар, амалий кўникмалар такомиллашиб борганини кўришимиз мумкин. Жумладан, Ян Ван Тайнен ва П.П.Андреевларнинг фикрича: “бюджет ташкилотларида ички аудитни ички назорат тизимини баҳолаш ва унинг самарадорлигини оширишга қаратилган изчил ва тизимли ёндошувни қўллаган ҳолда ташкилотнинг мақсадига эришишда раҳбарга ёрдам берадиган фаолият сифатида аниқлади. Ички аудит раҳбарга бошқаришда ёрдам беради, лекин, бошқарувчи ва ички назорат ўрнини боса олмайди” [7].

Юқоридаги олимларнинг берган таърифлари янада кенгроқ аҳамият касб этиб, мазмунан мукаммал тузилган, дея оламиз. Бу таърифда унинг асосий вазифалари билан бир қаторда унинг профессионал хизматларига урғу берилганини кўришимиз мумкин. Ички аудит хизмати фаолиятининг асосий мазмунини очиб берган десак, адашмаган бўламиз.

Россиялик иқтисодчи олим Н.И.Даниленконинг фикрига кўра, ички аудит даромадлар олиб келадиган фаолиятдан олинган маблағлардан фойдаланган ҳолда бюджетни ҳисобга олиш ва смета ижроси тўғрисидаги ҳисоботнинг ишончлилигини тасдиқлаш ҳисобланади [8].

Бу борада Н.И.Даниленко ўз эътиборини ички аудитнинг асосий вазифасига қаратади. Бундан кўриниб турибдики, ички аудит фаолиятининг мазмунини тўлиқ очиб бериш учун унинг бюджет ташкилотларида оладиган қўшимча вазифаларига алоҳида аҳамият берилиши лозим.

Рус олими А.Л.Колесникнинг фикрига кўра, ички аудитнинг асосий вазифаси давлат молиясини бошқариш ва молиявий бўлмаган активларни бошқариш жараёнларини ўрганиш, қарорларни қабул қилишда салбий таъсир кўрсатадиган омилларни ва шартларни аниқлаш, молиявий ва молиявий бўлмаган активларни ноқонуний, нотўғри, самарасиз ишлатилишини таъминлайдиган қарорларни аниқлаш, салбий омилларни бартараф этиш ёки минималлаштиришга қаратилган тавсиялар, назорат ва рискларни бошқариш тизимларини ўрганиш жараёнини бошқаради [9].

А.Л.Колесникнинг фикрлари шуни кўрсатадики, ички аудит хизматининг назорат функцияси билан бир қаторда унинг бошқарувчилик, таҳлил қилиш, маслаҳат бериш, самарадорлик кўрсаткичларига асосий эътибор қаратилган.

Ички аудит профессионал амалиётининг халқаро стандартларида ҳозирги кунда кенг миқёсда қабул қилинган мукаммал таърифи “Ички аудит мустақил, холис, кафолатли ва ташкилот фаолиятини самарадорлигини ошириш мақсадида лойиҳалаштирилган маслаҳат фаолиятидир” деб баён қилинган. [13]

Қисқача келтирилган ушбу таърифдан кўриниб турибдики, ички аудитнинг деярли барча хусусиятларини ўзида қамраб олганлиги унинг мукаммаллигидан далолат беради. Энг эътиборли жиҳати, таъриф қисқача бўлишига қарамай, мазмунан кенг ёритилган ва барча асосий жиҳатларни ўзида жамлаган.

Шунингдек, ички аудит билан бир қаторда давлат молиявий назорати ҳам кенг ўрганилган ва иқтисодчи олимлар томонидан бир қанча тадқиқотлар ўтказилган. Шу жумладан, рус олими Ю.В. Прохоровнинг фикрича, "молиявий назорат – жамиятда самарали молиявий сиёсатни амалга ошириш мақсадида давлат ва шаҳар пул маблағларини йиғиш, тақсимлаш ва улардан фойдаланиш жараёнида ҳаракатларнинг қонунийлиги ва мақсадга мувофиқлигини назорат қилиш" деб таърифланган [10].

Яна бир таниқли олим Т. П. Хребтованинг фикрларича, "давлат молиявий назорати (бюджет ҳуқуқий муносабатлари соҳасида) – ижро этувчи ҳокимият органлари томонидан давлат ресурсларидан фойдаланишнинг қонунийлигини аниқлаш жараёни" ҳисобланади [12].

Давлат молиявий назорати юқоридаги таърифларга кўра ўзининг алоҳида хусусиятларини ички аудит хизматидан фарқли равишда номоён қилади. Бу икки назорат турини бир – бирини такрорловчи томонлари бўлиши билан бир қаторда, ўзига хос бўлган алоҳида жиҳатларини ҳам номоён этади. Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб айтишимиз мумкинки, давлат молиявий назорати бюджет ташкилотларида йўл қўйилган молиявий йўқотишларни аниқлаб, давлат ресурсларидан фойдаланишнинг қонунийлигини текширса, бюджет ташкилотларининг ички аудит хизмати ташкилот фаолиятини назорат қилиш билан бир қаторда, унинг иш фаолиятини қонун доирасида олиб бориш, даромад ва харажатлар сметаларини тузиш, ташкилот фаолиятини самарадорлигини ошириш мақсадида ўз маслаҳат ва тавсияларини бериш билан ҳам шуғулланади.

Шу сабабдан, ички аудитга таъриф бераётганимизда унинг профессионал хизматларини ҳам алоҳида таъкидлаб ўтишни жоиз топдик. Чунки, бюджет ташкилотларининг назорати давлат молиявий назорат хизмати томонидан ҳам олиб борилади. Ички аудит хизматининг асосий жиҳати эса, давлат молиявий назоратидан фарқли равишда бюджет ташкилоти учун маслаҳатчи сифатида намоён бўлишидир.

Методология. Ички аудит ва молиявий назорат хизматлари бевосита вазирлик ва идоралар биринчи раҳбарларига бўйсунади ва ўз фаолиятини юқорида таъкидланган қарор, шунингдек, вазирлик ва идоралар фаолиятини ташкил этиш тўғрисидаги қарорлари ҳамда локал ҳужжатлар асосида олиб бормоқда.

Шу билан бирга, илғор халқаро тажрибада давлат молиявий назоратида асосий эътибор вазирлик ва идораларнинг ички назорат тизими ва тизим фаолияти самарадорлигини (шу жумладан, ички назоратни ҳам) баҳолашни амалга оширувчи ички аудитга қаратилиши инобатга олинади. Шу боис, бунда, Жаҳон банки кўмагидаги "Институционал салоҳиятни ошириш" лойиҳаси доирасида халқаро экспертларни жалб қилиш орқали Ўзбекистон Республикаси вазирлик ва идораларида ички назорат ва ички аудитни янада ривожлантириш лойиҳаси режалаштирилган [6].

Мамлакатимиз давлат молиявий назорати тизимини ислоҳ қилишнинг сабаблари сифатида қуйидагиларни айтиб ўтиш мумкин:

– аввало, бюджет ташкилотларида аниқланаётган молиявий хато ва камчиликлар ҳамда камомад ва ўзлаштиришлар миқдорининг ортиб бораётганлиги бюджет маблағларидан фойдаланиш самарадорлигига салбий таъсири юзасидан хавотирга солаётганлиги;

– ривожланган давлатлар тажрибасида вазирлик ва идораларда ички назорат ва ички аудит тизимининг ривожланганлиги ҳамда аниқланган молиявий хато ва камчиликлар, камомад ва ўзлаштиришлар бўйича раҳбарларининг шахсий масъулияти ва жавобгарлиги белгиланганлиги;

– илғор халқаро тажрибада давлат молиявий назоратида биринчи галдаги вазифа сифатида сарфланаётган маблағлар самарадорлиги ва натижадорлигини баҳолашга ўтилганлиги, молиявий хато ва камчиликлар, камомад ва ўзлаштиришларни аниқлаш функцияси кўп ҳолларда асосий эмаслигидир.

Давлат молиявий назорати тизим ташкилотлари фаолиятидаги такрорийлик, вазифа ва функцияларнинг аниқ чегараланмаганлиги, фақат, хатоликларни аниқлаш ва жазолашга қаратилган фаолияти мазкур органлар олдига қўйилган янги вазифаларни ҳал қилиш имконини бермаётганлигини айтиб ўтиш мумкин. Бу эса, ўз навбатида, бюджет тизими бюджетлари ижросини назорат қилиш тизимини илғор хорижий тажриба ҳамда халқаро стандартларга мувофиқ ислоҳ қилишни талаб этади.

Бундан ташқари, молиявий-иқтисодий соҳадаги ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга қаратилган аудиторлик фаолиятини йўлга қўйиш, соҳани рақамлаштириш бўйича қатор мақсадли вазифаларни амалга ошириш замон талабларидан бири бўлиб қолмоқда.

Давлат молиявий назорати тизимини ислоҳ қилишдан мақсад, аввало, халқаро талабларга мос келадиган ва фаолиятида замонавий усуллардан кенг фойдаланган ҳолда молиявий хато ва камчиликларнинг олдини олиш ҳамда бюджет маблағларининг самарадорлигини баҳолашга қаратилган молиявий назорат тузилмасига эга бўлишдир.

Бунда, молиявий назорат тизимида инспекциявий ҳамда жазолашга қаратилган ва самарасиз текширишлар амалиётидан молиявий хато ва камчиликларни профилактика қилишга қаратилган ва чуқур рақамлашган, яъни инсон фактори максимал даражада чекланган ҳолдаги сунъий интеллект асосига қурилган хавфларни тезкор аниқлаш орқали уларни бартараф этишга йўналтирилган комплаенс назорат тизимига ўтиш асосий мақсад ҳисобланади.

Кўзланган мақсадлардан яна бири, молиявий назорат тизимида бюджетдан ажратилаётган маблағларнинг самарадорлиги ва натижадорлигини аниқлаш ва баҳолашни амалга оширишга йўналтирилган мустақил тузилмаларга эга бўлишдир.

Юқорида қайд этилганидек, давлат молиявий назорати тизимидаги ислоҳотларда асосий эътибор ажратилаётган маблағларнинг самарадорлиги ва натижадорлигини аниқлаш ва молиявий хато ҳамда камчилик ҳолатларини аниқлаш ҳамда айбдорларни жазолашга эмас, балки хавф таҳлилини доимий ўтказиш орқали уларнинг олдини олиш, содир этишга имконият яратувчи сабаблар ва шарт-шароитларни бартараф этишга қаратилган молиявий назоратнинг мутлақо янги тизимини яратиш, коррупциявий омилларга йўл қўймаслик бўйича доимий профилактик чораларни қўллашга қаратилади.

Иқтисодиёт ва молия вазирлиги ҳузуридаги Давлат молиявий назорати инспекцияси амалдаги тузилмаси, вазифа ва функцияларининг илғор халқаро тажриба асосида таҳлил қилинади. Бунда, хорижий тажриба асосида давлат молиявий назорати объектларида қонун бузилиш ҳолатларини камайтириш имконини берадиган хавфлар таҳлили ва рақамли технологиялардан фойдаланган ҳолда масофавий таҳлилий назоратга асосий эътибор қаратилади [5].

Давлат секторида ички аудит ва давлат молиявий назоратини самарали ташкил этиш уларнинг ҳар бири бўйича ўз вазифалари доирасида алоҳида услубиётни ишлаб чиқишга асосланади. Ички аудитни ўтказиш давлат секторида алоҳида хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ташкил қилинади ва ўз вазифа ҳамда функцияларига эга бўлади. Ўз навбатида, алоҳида назорат усулларига эга ҳисобланади. Бу назорат турлари бир – бирини такрорламагани учун уларни ўзаро ҳамкорликда ишлашлари мақсадга мувофиқ бўлади. Давлат секторида ҳам ички аудит, ҳам давлат молиявий назоратини ўзаро ҳамкорликда фаолият юритиши назорат самарадорлигини бир неча баробарга оширади.

Фикримизча, ўзаро ҳамкорликда маълумотларни танлаб ахборот алмашиш натижасида:

кам самарали текширишларни қисқартиради;

бюджет ташкилотларини текшириш самарадорлигини оширади;

текширув жараёнида вақтни тежайди;

ўзаро умумий ахборот алмашиш ахборотларни ишончлилик даражасини оширади ва риск даражасини пасайтиришга эришилади

Ички аудиторларнинг иш натижалари ички назорат тизимини самарадорлигини баҳолаш ва мавжуд рискларни баҳолаш ҳамда бошқаришга ёрдам беради.

Шунингдек, бизнинг фикримизча, ички аудит хизмати ва давлат молиявий назорат органларининг ўзаро муносабати қуйидагилар орқали амалга оширилиши зарур (1-расм).

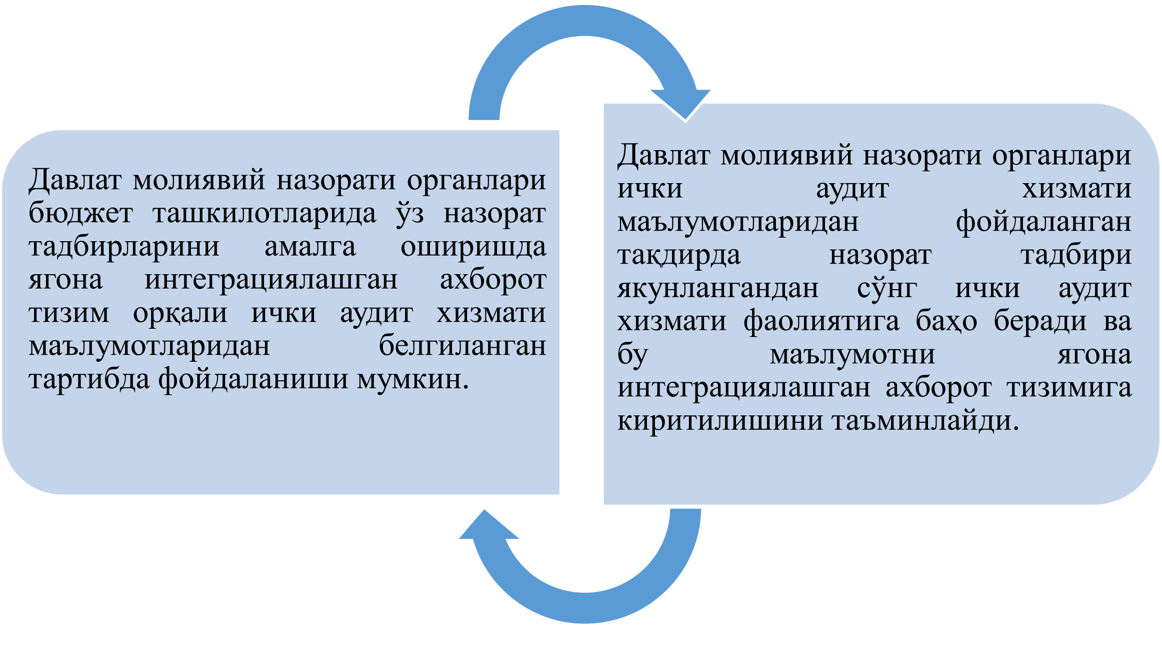

1 – расм. Ички аудит хизмати ва давлат молиявий назорат органларининг ўзаро муносабатлари[1]

Ички аудит хизмати фаолиятини баҳолаш Ҳисоб палатаси томонидан амалга оширилади. Бизнингча, баҳолаш кўпинча ички аудит ҳисоботларида қўлланилади ва унинг мақсадлари қуйидагилардан иборат бўлиши керак:

- индивидуал аудит натижалари ҳақида ахборотни такомиллаштириш;
- мижоз бошқарув органига режалаштириш бўйича ва тузатиш ишларини устуворлиги бўйича ёрдам бериш;
- бир хил мижознинг кетма-кет текширувлари ўртасидаги натижалардаги ўзгаришларни баҳолаш;
- ташкилот ички бўлимларини орасидаги аудит натижаларини солиштиришга ёрдам бериш;
- ташкилот ичидаги турли ҳил аудитларни натижаларини жамлашга ёрдам бериш;
- йиллик аудитни режалаштириш жараёнининг асосий элементи бўлган рискларни баҳолаш жараёнига ёрдам бериш.

Барча вазирлик ва идораларда кучли ва таъсирчан ички назорат тизими ҳамда уни доимий ва мустақил баҳолашни амалга оширувчи ички аудит хизматлари ташкил этилади.

Биринчидан, янги шаклдаги ички аудит тизими вазифа ва функцияларни аниқ ажратилиши орқали улар фаолияти ўзаро янада мувофиқлаштирилади ва ривожлантирилади.

Иккинчидан, бюджетдан ажратилаётган маблағлар самарадорлиги ва натижадорлигини аниқлаш давлат секторидв ички аудитнинг биринчи галдаги вазифасига айланади.

Учинчидан, ички аудит ва давлат молиявий назорати тизимида замонавий рақамли технологиялардан фойдаланган ҳолда инсон фактори чекланган масофавий назорат шаклидаги комплаенс назорат шаклидан кенг фойдаланиш йўлга қўйилади. Натижада, ички аудит хизмати ва давлат молиявий назорати янги тизими молиявий хато ва камчиликларнинг олдини олиш орқали уларни камайтириш имконини кескин оширади.

Тўртинчидан, вазирлик ва идораларда ички назорат ва мустақил молиявий назорат тузилмаси бўлган ички аудитни ривожлантирилиши орқали улар раҳбарларининг масъулияти ва жавобгарлиги янада ортишига эришилади.

Юртимизда ички аудит ва давлат молиявий назорати тизимини янада ривожлантириш бу борада халқаро тажрибани амалиётган татбиқ этиб, бюджет ташкилотларида аниқланаётган молиявий хато ва камчиликларнинг олдини олиш, камомад ва ўзлаштиришларга йўл қўймаслик орқали бюджет маблағларидан фойдаланишда юқори самарадорликка эришишдир.

Тадқиқот натижаларининг муҳокамаси. Ўзбекистон Республикаси Бюджет кодексининг IX бўлими “Бюджет тизими бюджетларининг ижросини назорат қилиш”да Давлат молиявий назорати, унинг принциплари, шакллари, турлари ва усуллари ҳамда давлат молиявий назорати органлари шунингдек, давлат молиявий назоратини ташкил

[1]Муаллиф томонидан тузилган.

этиш ва бюджет тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузилиши ҳолатлари тўлиқ ёритиб берилган [1].

Бюджет кодексида Ҳисоб палатаси, Иқтисодиёт ва молия вазирлиги, Қорақалпоғистон Республикаси Молия вазирлиги, вилоятлар ва Тошкент шаҳар молия бошқармалари, туманлар ва шаҳарлар ҳокимликларининг молия бўлимлари, ғазначилик бўлинмалари, Иқтисодиёт ва молия вазирлигининг Давлат молиявий назорати инспекцияси ва унинг ҳудудий бошқармалари, Давлат солиқ хизмати органлари томонидан амалга ошириладиган давлат молиявий назоратига оид вазифалари келтириб ўтилган.

Бугунги кундаги давлат секторида ташкил этилган ички аудитни амалиётдаги ҳолатига эътибор берадиган бўлсак, ўз навбатида такомиллаштириш лозим деган хулосага келиш мумкин.

Давлат молиявий назорати инспекцияси штат бирликларини қисқартириш ҳисобига вазирлик ва идораларда ички аудит ва молиявий назорат хизматлари ташкил этилган.

Ўз навбатида, штат бирликларининг қисқартирилиши бюджет маблағларининг мақсадли сарфланиши бўйича олиб бориладиган назорат тадбирлари сифатига салбий таъсирини кўрсатган. Буни қуйидаги чизмада кўришимиз мумкин.

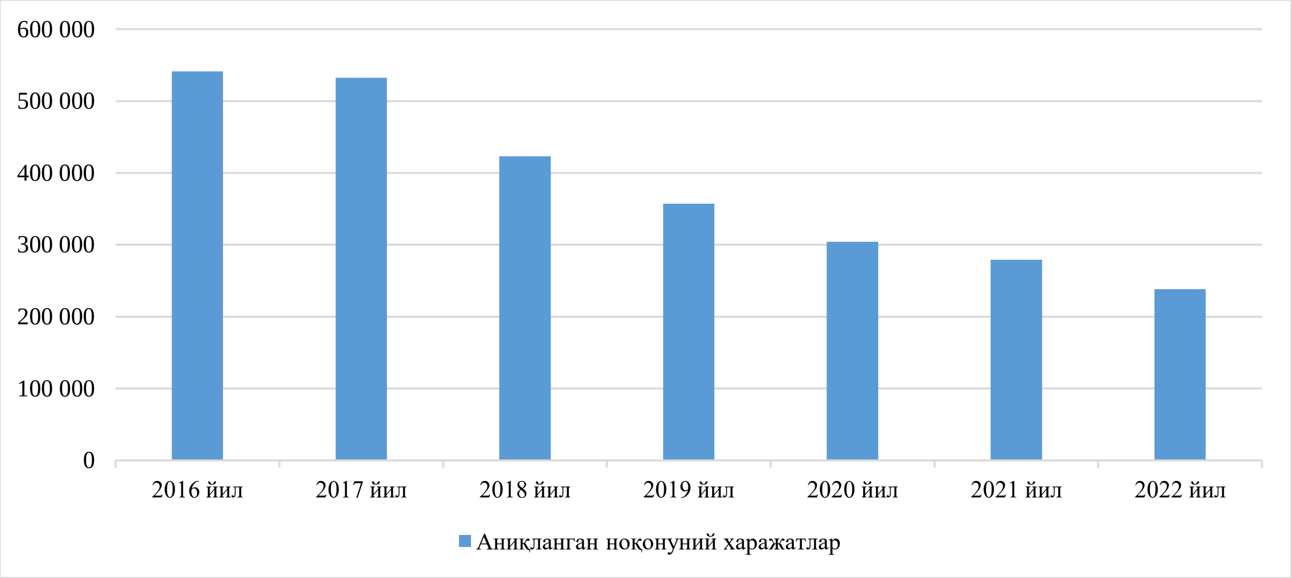

2- расм. Давлат молиявий назорати томонидан аниқланган молиявий хато ва камчиликлар[1]

Таҳлиллар ва рақамлар назорат тадбирлари камайган бўлишига қарамасдан, ўртача битта назорат объектида аниқланган қонунбузилиш ҳолатлари ҳамда пул маблағлари, моддий бойликлар камомади ва ўзлаштиришлар йилдан-йилга ортиб борганини кўрсатмоқда.

[1]www.mf.uz сайти маълумотлари асосида муаллиф томонидан шакллантирилди.

Аниқланган қонунбузилиш ҳолатлари, пул маблағлари ва моддий бойликлар камомади ҳамда ўзлаштиришлар миқдори ўртача битта ташкилотга 2015-йилга нисбатан 1,4 бабобарга ошган.

2018-йилда 2015-йилга нисбатан 2,6 баробарга ошган ва 2019-йилда 2015-йилга нисбатан 1,6 баробарга ортган.

Ушбу кўрсаткичларни соҳалар кесимида олиб қарасак. Жумладан, Халқ таълими ва мактабгача таълим вазирликлари тизимида 2017-йилда 1,4 баробарга, 2018-йилда 2015-йилган нисбатан 3 баробарга ва 2019-йилда 2015-йилга нисбатан 9 баробарга ошган.

Бу кўрсаткичлар бир ташкилот миқёсида олиб қаралганда юқоридаги кўрсаткичларга эга, умумий жиҳатдан олиб қараганда эса умумий аниқланган камомад миқдори камайганини кўришимиз мумкин. Бу жараённи давлат секторида ташкил этилган ички аудит хизматларини таэсири сифатида ифодалаш мумкин.

Бундай кўрсаткичлар Соғлиқни сақлаш, Олий таълим, фан ва инновациялар вазирликлари тизимида ҳам, ҳатто, ўзини ўзи бошқариш органларида ҳам учрайди.

Ҳисобот даврида вазирликлар ва идоралар бўйича қонунбузилиш ҳолатлари ва бошқа хато-камчиликлар қуйидагиларни ташкил этган:

3-расм. Хато ва камчиликлар аниқланиши вазирликлар кесимида(2022 йил)[1]

Юқоридаги кўрсаткичлардан маълумки, давлат секторида хато ва камчиликлар, молиявий йўқотишларни самарали қисқартириш ички аудит ва ташқи аудитнинг ўзаро ҳамкорлиги натижасида амалга оширилади.

Давлат молиявий назорати инспекцияси ҳамда ички аудит ва молиявий назорат хизматининг ўзаро ҳамкорлигини йўлга қўйиш мақсадида ўзаро ахборот алмашишда иш натижалари акс этган катта ҳажмдаги ахборотларни маълум қисмини танлаб олишни йўлга қўйиш лозим. Бу маълумотларнинг энг асосийлари ҳисобланиб, назоратни амалга

[1] www.mf.uz сайти маълумотлари асосида муаллиф томонидан шакллантирилди.

оширишдан олдин режа тузиш ва дастлабки баҳони бериш учун етарли бўлиши керак. Биз уларни қуйидаги гуруҳларга ажратиш зарурлигини асослаб бердик [15].

Ички назорат тизимининг баҳоланиши. Ички назорат тизимини текшириш натижасида ташкилотнинг ички назорати ташкил қилиниши, ички назорат тақдим этган маълумотларни ишончлилиги юзасидан ўзаро фикр алмашилади, умумий хулосалар ишлаб чиқилади.

Харажатлар сметаси бажарилиши юзасидан олиб борилган назорат. Бюджет ташкилотларида бухгалтерияга оид операциялар харажатлар сметаси асосида олиб борилади. Смета ижросини назорати натижасида олинган маълумотлар ташкилот тўғрисидаги муҳим маълумотларни ташкил этади.

Танлаб текшириш олиб борилганда танланган маълумотлар ва танланган давр оралиғига оид бўлган назорат натижаси тўғрисидаги маълумотлари. Қайси давр оралиғида қандай маълумотлар танлангани текширилган маълумотларни муҳимлигини белгилаб беради. Кейинги танлаб текширишни амалга ошириш учун асос бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Текширув якунида тузилган далолатномалар. Текширув якунида ва ўтган йилги текширув натижалари юзасидан тузилган далолатномаларни ўрганиш натижасида хато ва қонун бузилишлари содир бўладиган операцияни аниқлаш ва уни бартараф этишни чораларини кўриш учун асос бўлади. Бу эса, қайси хатони содир бўлиш эҳтимоли юқорилиги ва риск даражасини белгилаш учун зарур ҳисобланади.

Бу маълумотлардан фойдаланиш ички аудит хизмати ва давлат молиявий назорати учун ўзаро ҳамкорликда фаолият олиб боришнинг энг самарли йўлларини белгилаб беради. Уларнинг ҳар бири танлаб текшириш асосида назорат ўтказганлиги сабабли умумий назорат далилларининг танланган қисми ҳақида маълумот олиши ва танланмаган қисми учун назорат ўтказиши мумкин. Бу рискларни мақбул даражада пасайтиришга имкон яратади.

Ички аудит ўтказиш услубиётини пухта ишлаб чиқилиши нафақат ички аудиторга, балки молиявий назорат ходимларига ҳам иш жараёнида катта ёрдам беради. Чунки, самарали ташкил қилинган ички аудит маълумотлари ишончли ҳисобланади. Давлат молиявий назоратида ички аудит маълумотларидан кенг фойдаланилади. Чунки ички аудитор ташкилотда доимий фаолият олиб бориб, иш фаолиятини қандай ташкил қилинганлиги, хато ва камчиликлар мавжуд бўлган бўлимларни иш жараёнини таҳлил ва назорат қилиб боради [11].

Шунингдек, Аудитнинг олий органлари халқаро ташкилоти (ИНТОСАИ) томонидан белгилаб берилган ҳамкорликнинг тўрт тамойили мавжуд бўлиб, улар: [14]

Мажбурият тамойили (ҳамкорликда қатъиятли бўлиш) – ички аудит, молиявий назорат ва ҳисоб палатаси ўртасидаги ҳамкорликнинг мустаҳкамлиги уларнинг шу ҳамкорликка қанчалик қатъиятлилик билан ёндашишларига боғлиқ бўлади.

Гарчи бир - бирининг вазифалари такрорлаш ҳолатлари мавжуд бўлса ҳам, ҳар қайси тизим ўзининг роли, бўйсунувчи органи ва мажбуриятларига эгадир ва самарали ҳамкорлик шу жиҳатларни ҳисобга олган ҳолда керакли даражада ён босишларсиз амалга ошмайди. Ҳамкорликнинг амалга оширилиши давомида ўзаро келишув муносабатлари ҳам муҳим рол ўйнайди. Келишувда белгиланган шартлар доирасида фаолият амалга оширилади ва ўзаро такрорлаш ҳолатларида ҳам ўз услубиёти юзасидан

ёндашувни амалга ошириш керак. Бу турдаги ҳамкорлик ҳар бир ҳамкорликни амалга ошираётган томонга ўз мажбуриятларини юклайди.

Ўзаро маслаҳатлар бериб бориш тамойили – уч орган бир - бирига бериб борадиган маслаҳатлар уларнинг иш фаолиятини енгиллаштириш ва самарали ҳамкорлик учун асос яратади шунингдек, келишмовчилик келиб чиққан ҳолларда саволлар ва муаммоларни ҳал этишда муҳим ўрин тутади.

Ўзаро маслаҳатлар бериб бориш ҳамкорликда фаолият олиб бораётган назорат органларининг фаолияти давомида юзага келган мунозарали жиҳатларни кўриб чиқишда фойдаланилади. Яъни, мураккаб вазиятлар юзага келганда, манфаатлар тўқнашуви келиб чиққанда, бир-бирига зид бўлган мониторинг натижалари олинганда ёки жиддий вазиятни ечимида маслаҳат ва тавсиялар юзасидан ўзаро маслаҳатлар алмашиш иш фаолияти самарасини оширади.

Бундан ташқари, назорат обектлари фаолиятини яхшилаш борасидаги маслаҳатлар ҳам шулар жумласидандир. Бу асосан ички аудит хизматларини асосий вазифаларига кирсада, назорат органларининг умумий функсияларидан келиб чиқиб, тавсияларни муҳокама қилиш мақсадга мувофиқдир.

Ҳамкорлик тамойили (алоқаларни таʼминлаш) – мулоқот, икки томонлама жараён бўлиб, доимий очиқ мулоқотлар шу органлар ўртасида ҳамкорликни таʼминлаб туриш учун муҳим ҳисобланади.

Расмий мулоқотлар рискларни баҳолаш ёки режалар билан алмашиш учун музокара ёки мажлислар кўринишида ташкил этилиши мумкин. Норасмий учрашувлар эса, томонлар ролларини чуқурроқ тушуниб олиш учун ўтказилиши мумкин.

Энг мақбул кўринишда эса, томонлар ўзаро келишувларни ҳужжатлаштириб қўйишлари мақсадга мувофиқ бўлади.

Ишонч тамойили(ўзаро ишонч) – томонлар бир - бирларининг амалга оширган ишларига ишонишлари зарур.

Давлат молиявий назорати ёки ҳисоб палатаси ички аудитнинг хулосаларидан фойдаланаётганда шу хулосаларнинг ишончли эканлигига ва белгиланган тартибда бажарилганига ишонч ҳосил қилишлари лозим.

Аудитнинг юқори органлари халқаро ташкилоти (ИНТОСАИ) томонидан белгилаб берилган ҳамкорликнинг тамойиллари назорат органларининг фаолияти давомида юқори натижага эришиш учун хизмат қилади. Уларни ўз ўрнида қўллаш назорат органларининг иш фаолиятини яхшилашга, вақтдан унумли фойдаланишга ва ўзаро тажриба алмашишга олиб келади.

Хулосалар. Хулоса қилиб шуни айтишимиз мумкинки, бугунги кунда давлат секторида назоратни тўғри ташкил қилиш учун ички аудит тадбирлари ва давлат молиявий назорат текширувларини ўтказиш услубиётини ишлаб чиқиш зарур. Назорат қилиш услубиётини ишлаб чиқишда халқаро тажрибадан ва халқаро ички аудит стандартларидан кенг фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади. Бюджет маблағларидан оқилона фойдаланиш бугунги куннинг долзарб масалаларидан ҳисобланади.

Шу билан бир қаторда, давлат секторида ички аудит тадбирларини самарали ташкил қилиш ва ўтказиш учун ички аудитнинг халқаро стандартларига асосланган миллий стандартларни ишлаб чиқиш ҳамда амалиётга татбиқ этиш зарур. Халқаро ички

аудит стандартларини давлат секторида ички аудит қонун қоидаларига мослаштирган ҳолда шакллантиришни кўзда тутиш лозим.

Давлат секторида ички ва ташқи аудитни самарали ташкил этиш ва назоратни халқаро талабларга асосан ташкил этиш учун биринчи навбатда малакали мутахассисларга эхтиёж сезилади. Иш сифатини назорат қилиш учун давлат секторида ички аудиторлар ва молиявий назоратчиларнинг малакасини мунтазам ошириб блориш ва сертификатли кадрлар орқали иш фаолиятини ташкиллаштириш лозим.

Давлат секторида ички аудит ва давлат молиявий назорати иш фаолиятини самарали ва сифатли ташкил қилиш учун назоратчиларни ўзаро ҳамкорликда фаолият юритишлари мақсадга мувофиқ бўлади. Ҳар бир назоратнинг ўзига хос хусусиятлари белгилаб қўйилади ва уларни фаолияти бир бирини такрорламаслиги ҳамда бир бирини тўлдирувчи текширувлар доирасида ташкил қилинишини амалга ошириш керак.

Давлат секторида ички аудит ва давлат молиявий назорати фаолиятларини ўзаро ҳамкорликда ташкил қилишдан асосий мақсад самарасиз назоратларни қисқартириш, вақтдан унумли фойдаланиб назорат қилишни оптимал йўлларини белгилаш, такрор ва самарасиз назоратларни олдини олиш ва қайта-қайта текшириш ҳамда тадбирлар натижасида бюджет ташкилотлари фаолиятига ноқулайлик туғдирмаслик ҳисобланади.

Adabiyotlar/Литература/References

1. Ўзбекистон Республикаси Бюджет Кодекси. 2013 йил 26 декабрдаги ЎРҚ-360-сон.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 10 августдаги «Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатаси фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5147-сон Фармони
3. Ўзбекистон Республики Президентининг 2021 йил 27 августда ПФ-6300-сон “Давлат молиявий назорати тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” Фармони
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 21 августдаги «Тиббиёт ва таълим муассасаларини молиялаштириш механизмини ҳамда давлат молиявий назорати тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида» ПҚ-3231-сон қарори
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 1 августдаги “Вазирлик ва идораларнинг ички аудит хизмати тўғрисидаги намунавий низомни тасдиқлаш тўғрисида”ги 416 – сонли Қарори
6. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг “Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак” мавзусидаги маърузаси.
7. Андреев П.П., Внутренний контроль и аудит в секторе государственного управления и европейский опыт / П.П. Андреев. - Киев: Кафедра, с.120, 2011.
8. Даниленко Н.И. Статья: Методика проведения внешнего аудита бюджетного учреждения "Бухгалтерский учет в бюджетных и некоммерческих организациях", №4, 2010.
9. А.Л.Колесник Организация и методика проведения внутреннего аудита распорядителями средств федерального бюджета/ Диссертация, Москва – 2017, стр 14.
10. Ю.В. Прохоров, «Финансовый контроль как форма государственной власти», Вестник Международного института экономики и права, 2013 г.
11. Khamidova, Z. (2018) "Organising internal audit of budget organisations and the ways of

improving its efficiency," International Finance and Accounting: Vol. 2018: Iss. 4, Article 49. Available at: https://uzjournals.edu.uz/interfinance/vol2018/iss4/49
12. Т. П. Хребтова “Государственный финансовый контроль: сущность, содержание, вид”, Вестник Московского государственного лингвистического университета. Образование и педагогические науки, 2021 г.
13. “International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing”, Institute of Internal Auditors, page1, 2004.
14. Ли А.Н. Управление государственными финансами Республика Узбекистан (учебное пособия) / Банковско-Финансовая Академия Республика Узбекистан. Ташкент-2016;
15. Хамидова З.У. Бюджет ташкилотларида ички аудит ва молиявий назорат хизматлари фаолиятини самарали ташкил қилиш масалалари. Монография. – Т.:”VNESHINVESTPROM”, 2021. – 182б.
16. https://www.intosai.org/ru/novosti-1/novosti/podrobno/2023-10-no2-letter-int-chair
17. www.mf.uz
18. www.gov.uz
19. www.lex.uz

ISSN: 2181-1342 (Online)
Сайт: https://scienceproblems.uz
DOI: 10.47390/SP1342V3I12.1Y2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОИЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 12/1 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари" электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: "SCIENCEPROBLEMS TEAM" масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).